

Sivilombudsmannen
Postboks 3 Sentrum
0101 OSLO

U.off § 13 offl.jfr fvl § 13 nr 1

Deres ref:

Vår ref:
201802263-24

Dato:
26.04.2019

BERGEN FENGSELS OPPFØLGING AV SIVILOMBUDSMANNENS RAPPORT ETTER BESØK I BERGEN FENGSEL 2.-4. MAI 2018

Innledning

Bergen fengsel har gjennomgått Sivilombudsmannens rapport i forbindelse med Sivilombudsmannens forebyggingsenhets besøk i Bergen fengsel fra 02. til 04. mai 2018.

Bergen fengsel anser det viktig at det føres tilsyn med vår virksomhet, og vil anstrenge oss for å etterleve de tilbakemeldinger som kommer fra Sivilombudsmannen. Disse er viktig for vårt videre arbeid, og vi vil forsøke så langt mulig å gjøre endringer i tråd med de anbefalinger som fremsettes.

Mange av tilbakemeldingene som fremkommer av rapporten er kjente for fengselet, og var også tema i besøksrapporten etter Sivilombudsmannens besøk i Bergen fengsel i 2014. Dette er tema som Bergen fengsel har fokus på, og som det stadig arbeides med å forbedre innenfor den ressursituasjon vi til enhver tid har.

Sivilombudsmannens rapport er sendt ut på epost og gjort tilgjengelig for alle ansatte i fengselet. Rapporten har også vært tema på kompetansetid som er gjennomført med alle ansatte. Videre er rapporten gjort tilgjengelig for alle innsatte som ønsker det, og et eksemplar er lagt ut i fengselets bibliotek. Fengselet har også mottatt skriftlige tilbakemeldinger fra innsatte som har lest rapporten.

I vårt videre arbeid med rapporten har fengselet tatt utgangspunkt i de anbefalinger som fremgår, og har fordelt ansvar og oppgaver etter ansvarsområde. Rapporten har også vært tema på våre ukentlige ledersamlinger, hvor fremdriften i arbeidet har blitt gjennomgått.

Enkelte tiltak som anbefales av Sivilombudsmannen kan Bergen fengsel gjennomføre lokalt, og dette arbeidet er igangsatt. Der rapportens anbefalinger fordrer regelverksendringer, større investeringer eller økte ressurser på bemanning og økonomi, er fengselet avhengig av beslutninger fra overordnede myndigheter. Dette er ikke endringer som fengselet på eget initiativ kan gjennomføre. Dette henvises derfor til overordnet nivå.

Kriminalomsorgen region Vest

Fengselet har hatt et samarbeid med fengselshelsetjenesten om de anbefalinger som berører fengselshelsetjenestene. Helseavdelingen har utarbeidet sine tilbakemeldinger på disse punkter som vil oversendes Sivilombudsmannen som et eget tilsvarende fra Bergen kommune.

Vår tilbakemelding vil ta utgangspunkt i de enkelte anbefalinger slik de er oppsummert på side 8-10 i Sivilombudsmannens rapport. Anbefalingene er gjengitt i kursiv. I tillegg følger bemerkninger til punkt 7 i rapporten som omhandler trygghet og utlåsingsrutiner i avdelingene B og C.

Isolasjon og utelukkelse fra fellesskapet

Fysiske forhold på sikkerhetscellene

- *Fengselet bør umiddelbart sørge for at det blir installert funksjonelt lys med lysdimmer på alle sikkerhetscellene.*
- *Det bør installeres klokke i sikkerhetscellene*
- *Fengselet bør umiddelbart sikre at sikkerhetscellene har et callingsystem som gjør at innsatte kan få kontakt med ansatte.*

I etterkant av Sivilombudsmannens besøk i Bergen fengsel er det igangsatt rehabilitering av våre sikkerhetsceller. Det er bestilt nye dimmelamper til alle sikkerhetscellene som vil bli installert fortløpende når de er mottatt av fengselet. Det skal også monteres nye, forbedrede observasjonsvinduer på cellene. I observasjonsvinduene vil det bli montert digital klokke.

Hva gjelder callingsystem er det montert lys i hovedvakt, og lydsignal vil bli montert. Cellen er utstyrt med enveiskommunikasjon fra celle til vakt, slik kriminalomsorgens standard for sikkerhetscelle beskriver.

Utover de konkrete anbefalingene er det også satt inn nye toaletter på alle sikkerhetscellene, og matlukene er hevet 1 ½ cm over gulvet. Videre er det besluttet at sikkerhetscellene skal males i nye farger. Det er varmekabler i alle cellene, og fengselet vil tilstrebe at disse alltid innehar en tilpasset temperatur. I tillegg avrundes vegg hjørnene i tråd med de krav som foreligger fra direktoratet ved bygging av nye sikkerhetsceller.

Sikkerhetssengen vil bli flyttet til den minste sikkerhetscellen, dette medfører at den største cellen nå vil bli brukt som den primære sikkerhetscellen.

Det meste av arbeidet på sikkerhetscellene er gjennomført, og resten vil gjennomføres fortløpende. Vi venter nå på levering av observasjonsvinduene som skal monteres før vi går videre med det gjenstående arbeidet.

Dokumentasjon og vedtak ved bruk av sikkerhetscelle

- *Fengselet bør umiddelbart sørge for at vedtak om bruk av sikkerhetscelle fattes i henhold til krav fastsatt i lov og retningslinjer.*

Bergen fengsel har gjennomgått de aktuelle vedtak fra 2017, og registrerer i likhet med Sivilombudsmannen at det er benyttet feil hjemmelsgrunnlag i en del tilfeller. Det antas at dette skyldes manglende bevissthet eller kunnskap blant de som har fattet vedtakene, og feilen er beklageligvis ikke fanget opp gjennom kvalitetskontroll. Dette er svært uheldig, og det er gjennomført opplæring for å forhindre at dette gjentas i fremtiden.

Temaet er tatt opp på ledersamling med de operative førstebebetjentene som normalt fatter vedtak om plassering på sikkerhetscelle. Dette punktet vil også inngå i opplæringen til fungeringsgruppen til de ansatte som periodevis kan fungere som operativ førstebebetjent. Videre har vi oppdatert våre instruksjer vedrørende bruk av sikkerhetscelle hvor det presiseres konkret hvilke grunnlag som kan benyttes ved plassering på sikkerhetscelle.

Tilsynsrutiner og ivaretagelse

- *Fengselet bør sørge for at tilsynsfrekvensen ivaretar den innsattes behov for tilsyn og at denne følges opp i praksis.*

Tilsynsfrekvensen som besluttes i det enkelte tilfellet ved bruk av sikkerhetscelle skal fremgå av protokoll for bruk av sikkerhetscelle. Ved endring av tilsynsfrekvens skal dette også skriftliggjøres i protokollen. Fengselet er av den oppfatning at tilsynsfrekvensen i all hovedsak blir fulgt opp, men at protokollføringen i enkelte tilfeller har vært mangelfull, med den følge at ikke alle tilsyn har blitt registrert. Det er gitt opplæring og veiledning slik at protokollføringen fremover vil være av bedre kvalitet. I tillegg vil fengselet montere trekkpunkt på sikkerhetscellene og ventecellene. Dette innebærer at den ansatte må kvittere ut ved hvert tilsyn, og at dette registreres elektronisk. Fengselet vil på denne måten ha full oversikt over når det har vært ført tilsyn, og vil kunne kontrollere dette også i ettertid.

Som nevnt vil også callingsystemet på sikkerhetscellene nå kunne anvendes, slik at de innsatte vil kunne varsle ved behov for ytterligere tilsyn.

Hva gjelder tilsyn av helsepersonell ved opphold på sikkerhetscelle foreligger det et krav om at den innsatte skal tilses av helsepersonell minst en gang om dagen. Disse kravene blir alltid overholdt. I tillegg har fengselet nå avholdt et møte med helseavdelingen for å diskutere måter å sikre ivaretagelsen ytterligere. I helseavdelingens åpningstid varsler fengselet helseavdelingen som så vil sørge for å varsle lege uten ugrunnet opphold.

Utenfor helseavdelingens åpningstid er det foreløpig uavklart hvordan dette skal håndteres. Det vil innen utgangen av april bli avholdt et møte mellom fengselshelsetjenesten, Bergen fengsel og Bergen legevakt hvor det vil bli diskutert ulike løsninger. De to ordningene som foreligger som mulige alternativer er enten at fengselshelsetjenesten oppretter en bakvaksordning hvor fengselslegen kan varsles. Alternativt vil fengselet kunne varsle Bergen legevakt. Ved en slik ordning fremstår det som et sentralt tema at fengselet anser det viktig at den som varsles har tilgang på innsattes helsejournal og har kunnskap om hvilke problemstillinger som kan være relevante.

Innsettelse av mindreårige på sikkerhetscelle

- *Bergen fengsel bør sikre at mindreårige innsatte aldri plasseres på sikkerhetscelle uten kontinuerlig oppsyn og uten at dette alltid dokumenteres.*
- *Bergen fengsel bør sikre at mindreårige aldri plasseres på sikkerhetscelle uten at ansatte er opplært i de særlige regler som gjelder for mindreårige.*

Bergen fengsel har gjennomført tiltak for å sikre at mindreårige ikke plasseres på sikkerhetscelle uten kontinuerlig oppsyn og uten at dette dokumenteres. Det er inntatt egne avsnitt for mindreårige i våre interne rutiner for bruk av sikkerhetscelle. Det uttrykkes her at for innsatte under 18 år skal tilsynet være kontinuerlig. Med kontinuerlig tilsyn uttrykkes at en ansatt alltid skal være i nærheten, og den innsatte skal til enhver tid kunne kontakte de ansatte, jf. også retningslinjene til straffegjennomføringsloven §38, punkt 38.7. Videre presiserer retningslinjer om straffegjennomføring for mindreårige innsatte og domfelte punkt (§10a) 8.10.3 at mindreårige innsatte som hovedregel skal ha tilsyn ved *påsyn* fra tilsatte fire ganger i timen. Punktet gjelder tilsyn ved utelukkelse. Det følger imidlertid videre av pkt. 8.11.4 at de samme minstekrav som gjelder for tilsyn av mindreårige ved bruk av ordinær utelukkelse gjelder ved bruk av tvangsmidler. Våre rutiner presiserer derfor i tillegg at det skal være visuelle tilsyn minimum hvert 15 minutt, og luken skal være åpen så lenge dette ikke er sikkerhetsmessig uforsvarlig.

De feil som er avdekket i forbindelse med de to mindreårige fra Ungdomsenheten som ble overført til sikkerhetscelle i Bergen fengsel i 2017 skjedde på et tidspunkt hvor sikkerhetscellen i Ungdomsenheten var ute av drift. Bergen fengsel var ikke tilstrekkelig forberedt på disse overføringene, og ser at rutinene ikke ble tilfredsstillende fulgt opp som følge av dette. De innsatte på sikkerhetscellen var oftere tilsett enn det som fremkommer av protokollene, men protokollføringen var dessverre mangelfull og ikke i samsvar med pålagte rutiner. Fengselet tok tak i dette umiddelbart, og hadde gjennomført tiltak før Sivilombudsmannens besøk. Endringene er tatt inn i våre instruksjer, og er i likhet med rutinene for vedtak om bruk av sikkerhetscelle tatt opp på ledersamling med de operative førstebebetjentene. Alle ansatte har også fått tilsendt de nye retningslinjene til straffegjennomføringslovens §38 for bruk av tvangsmidler. Fengselet har videre gjort tiltak for å sørge for bedre protokollføring, og skanner nå disse dokumentene inn i vårt elektroniske arkivsystem.

I etterkant av Sivilombudsmannens besøk har det ikke vært overføringer av innsatte fra Ungdomsenheten til sikkerhetscellen i Bergen fengsel. Det er besluttet at det ved eventuelle fremtidige overføringer alltid skal være en representant fra Ungdomsenheten til stede.

Særlig om bruk av sikkerhetscelle ved identifisert risiko for selvmord

- *Bergen fengsel bør umiddelbart igangsette tiltak for å unngå bruk av sikkerhetscelle overfor mennesker som er vurdert til å stå i fare for å ta sitt eget liv.*

Bergen fengsel ønsker å presisere at bruk av sikkerhetscelle ved risiko for selvmord alltid er siste utvei, og at fengselet alltid forsøker andre tiltak før vi går til dette skritt. Fengselet har et stort fokus på de innsatte som vurderes å være i fare for å ta sitt eget liv, og forsøker å ivareta denne gruppen på best mulig måte, uten bruk av tvangsmidler. Helseavdelingen blir alltid kontaktet ved

slike tilfeller, de innsatte får oppfølging av psykolog og/eller psykiater, og fengselet fremstiller til legevakt eller psykiatrisk legevakt. Det gis også ekstra oppfølging fra de ansatte i fengselet, og alle tiltak journalføres i innsatte sin hendelsesjournal. Fengselet er bevisst vårt ansvar til å ivareta denne gruppen, og iverksette forbyggende tiltak før det blir nødvendig med bruk av tvangsmidler.

Vi er likevel av den oppfatning at sikkerhetscelle i enkelte tilfeller må benyttes for å forhindre at innsatte skader seg selv, eller tar sitt eget liv. Kriminalomsorgen vurderer at vi har en særlig forpliktelse til å avverge selvmordsforsøk når vedkommende er i vår varetekt, og det forekommer at vi står overfor situasjoner hvor det derfor anses nødvendig å benytte sikkerhetscelle. Sikkerhetscelle kan måtte benyttes i enkelte tilfeller for å begrense skade der vilje og evne til fysisk skade er særlig høy, og andre tiltak ikke har vært tilstrekkelig til å redusere ønsket om å skade seg selv. Der det er gjennomført et selvmordsforsøk, og risikoen for ytterligere selvskading vurderes overhengende, vil ikke andre tiltak alltid være tilstrekkelig til å avverge nye forsøk. Bruk av sikkerhetscelle kan da anses nødvendig av hensyn til innsattes ivaretagelse.

Det bemerkes for øvrig at mange selvmordsforsøk i fengselet ikke resulterer i plassering på sikkerhetscelle. Bergen fengsel statistikkførte i en periode kun de selvmordsforsøkene hvor det ble tatt i bruk tvangsmidler i forbindelse med hendelsen. Hendelsene ble journalført i våre systemer, og det ble skrevet rapporter og gjort tiltak overfor de innsatte, men hendelsene fremkommer ikke i statistikken over selvmordsforsøk. Det har således vært flere tilfeller av selvmordsforsøk i 2017 enn de 4 Sivilombudsmannen viser til i sin rapport. Den mangelfulle statistikkføringen er nå rettet opp.

Det informeres for øvrig om at Kriminalomsorgsdirektoratet også har iverksatt tiltak i form retningslinjene «forebygging og håndtering av selvskading, selvmordsforsøk og selvmord i fengsel» som ble utarbeidet den 05.11.2018. Det ble i den forbindelse utarbeidet en mal for kartlegging av risikofaktorer for selvmord/selvskading. Denne kartleggingen gjennomføres umiddelbart eller så snart som mulig etter innsettelse. Det ferdig utfylte kartleggings skjemaet lagres på innsattes journal i vårt elektroniske arkivsystem DocuLive. Ved avdekking av risiko for selvskading eller selvmord skal helsetjenesten i fengselet, eventuelt legevakt, informeres uten opphold. Retningslinjene inneholder også opplysninger om risikofaktorer og beskyttelsesfaktorer, risikovurdering, samt utarbeidelse av tiltaksplan, kartlegging under fengselsoppholdet, samhandling med helsetjenesten, håndtering, opplæring, registrering og rapportering.

Visitasjon og bekledning under opphold på sikkerhetscelle

- *Innsatte bør som hovedregel få ha på seg egne klær under opphold på sikkerhetscelle. Ved akutt selvmordsrisiko hvor det av sikkerhetsmessige hensyn ikke er tilrådelig for den innsatte å benytte egne eller fengselets klær, bør den innsatte få tilbud om rivesikre selvmordsforebyggende klær.*
- *Det bør benyttes ansatte av samme kjønn som den innsatte ved kroppsvistasjon.*

Bergen fengsel har revidert sin rutinebeskrivelse for bruk av sikkerhetscelle slik at den nå er i tråd med Sivilombudsmannens anbefaling hva gjelder bekledning, samt nye retningslinjer til straffegjennomføringslovens §38 om bruk av tvangsmidler. Hovedregelen, slik den også

fremkommer av punkt 38.7.2 i retningslinjene, er at den innsatte i utgangspunktet skal tillates å ha sine egne klær på sikkerhetscellen. Dersom bruk av egne klær anses å representere en sikkerhetsrisiko, skal innsatte få utlevert egnet tøy fra fengselet, eventuelt rivesikre klær om det anses som nødvendig.

Dersom sikkerhetsmessige forhold gjør det uforsvarlig å la innsatte beholde tøy i forbindelse med oppholdet, kan innsatte unntaksvis plasseres i sikkerhetscelle uten noen form for tøy. Sikkerhetskappe er da alltid tilgjengelig.

Bergen fengsel tilstreber alltid såfremt mulig at kroppsvisitasjon gjennomføres av ansatt av samme kjønn, jf. retningslinjene til straffegjennomføringslovens §28, punkt 28.3. Dette er en praksis Bergen fengsel har hatt over lang tid. Unntaksvis kan det forekomme at ansatt av motsatt kjønn gjennomfører kroppsvisitasjon, hvor bemanningen ikke tillater annet.

Det er alltid to ansatte til stede ved gjennomføring av kroppsvisitasjon. Ved tilstedeværelse av ansatt av motsatt kjønn snur denne om mulig ryggen til idet undertøyet fjernes. Ved inntak på sikkerhetscelle er det som hovedregel 4 personer som bistår med denne prosessen, herunder kroppsvisitasjonen. Det kan da forekomme at ansatt av motsatt kjønn må bistå ved kroppsvisitasjonen, av sikkerhetsmessige årsaker. Vi forsøker likevel så langt det er mulig at kun ansatte av samme kjønn gjennomfører kroppsvisitasjon.

For øvrig vises det til nye retningslinjer til straffegjennomføringslovens §38 om bruk av tvangsmidler, som Bergen fengsel forholder seg til. Retningslinjene presiserer at innsatte som plasseres i sikkerhetscelle eller sikkerhetsseng alltid skal visiteres forut for iverksettelse av tiltaket. Retningslinjene er revidert av direktoratet den 15.03.2019. Hva gjelder motstrid mellom denne bestemmelsen og CPTs anbefalinger henvises således til Kriminalomsorgsdirektoratet.

Bruk av sikkerhetsseng

- *Fengselet bør gjennomgå rutiner og praksis om opphør av opphold i sikkerhetsseng.*
- *Mindreårige bør som utgangspunkt aldri plasseres i sikkerhetsseng. Bergen fengsel bør sikre at egne interne rutiner oppdateres og at ansatte er opplært i de særlige regler som gjelder for mindreårige i tilfelle bruk av sikkerhetsseng er tvingende nødvending.*

Bergen fengsel har gjennomgått våre rutiner på disse områdene, og gjennomført de nødvendige endringer. Våre interne rutiner er oppdatert og presiserer nå i klartekst at mindreårige som utgangspunkt aldri bør plasseres i sikkerhetsseng, og skal kun benyttes hvor det er tvingende nødvendig, grunnet fare for særdeles alvorlige skadefølger. Det vises til den redegjørelse som er gjort tidligere vedrørende mindreårige på sikkerhetscelle. Tilsvarende opplæring er gitt til de ansvarlige hva gjelder bruk av sikkerhetsseng.

Det konkrete tilfellet av bruk av sikkerhetsseng som det vises til i rapporten hvor den innsatte ble liggende i over 13 timer uten helsetilsyn skjedde i forbindelse med natt. Den innsatte ble tilsett av helsepersonell på morgenen. Fengselet er enig i at lege burde blitt kontaktet i dette tilfellet. Det arbeides nå som nevnt med en varslingsordning i samarbeid med helsetjenesten og legevakten som vil sikre at dette vil kunne ivaretas bedre i fremtiden.

Vedrørende den innsatte som ifølge protokollen oppførte seg rolig under oppholdet i sikkerhetsseng, og likevel ble beltelagt på ny etter å ha gått på toalettet i en annen celle, var det

forhold rundt denne situasjonen som tilsa at den innsatte fortsatt måtte holdes beltelagt. Beklageligvis kommer ikke disse forhold tilstrekkelig frem av protokollen. Fengselet har gitt veiledning og opplæring i kravene til protokollføring til våre operative førstebejenter, for å forbedre protokollføringen. De operative førstebejentene er ansvarlig for å påse at oppgavene i forbindelse med bruk av tvangsmidler blir løst på riktig måte. Det er videre inntatt i våre interne rutiner for bruk av sikkerhetsseng og sikkerhetscelle hvilke forhold som skal fremkomme av tilsynsprotokollen.

Utelukkelse fra fellesskapet

- *Fengselet bør gjennomgå årsaker til utelukkelse etter straffegjennomføringsloven § 37 og vurdere tiltak for å redusere antall vedtak og lengden av disse.*

Manglende aktivisering er fortsatt et problem ved avdelingene A-øst og A-vest. Dette er en konsekvens av ressurser og bemanningsmessige utfordringer, samt at mangelfull bygningsmasse ved avdelingene skaper utfordringer med å legge til rette for ytterligere aktivisering. Fengselet har imidlertid den siste tiden iverksatt en rekke tiltak for å øke aktivitetstilbudet og motvirke isolasjon som vi vil komme tilbake til.

Bergen fengsel mottok den 03.04.2019 et skriv fra Kriminalomsorgsdirektoratet hvor det blant annet redegjøres for hvordan regelverket for utelukkelse etter straffegjennomføringsloven skal forstås. Skrivet vedlegges vårt tilsvaret til Sivilombudsmannen.

Direktoratet understreker at fengselet alltid skal fatte vedtak om utelukkelse i de tilfeller hvor det besluttes å begrense innsattes adgang til fellesskapet i henhold til gjeldende dagsorden på den avdeling hvor innsatte er plassert.

Fra KDIs skriv av 03.04.2019 hitsettes:

«Det er i denne forbindelse viktig å merke seg skillet mellom når innsatte som følge av dagsorden er innelåst kontra når det fattes beslutning om utelukkelse, dvs. at det besluttes at innsatte ekskluderes fra hele eller deler av den alminnelige dagsorden som ellers finner sted. KDI er kjent med at det for enkelte avdelinger foreligger en dagsorden som av ulike årsaker ikke innebærer noe definert fellesskapstid. Det presiseres at i tilfeller hvor avdelingen overhodet ikke har noe reelt aktivitetstilbud, skal det fattes beslutning om hel utelukkelse.

Videre må det foreligge en reell begrunnelse for utelukkelsen, jf. strgfjl. § 37. Får innsatte tilbud om regelmessig fellesskap, men takker nei, foreligger ikke slik reell begrunnelse. Innsatte skal følgelig heller ikke anses som utelukket etter straffegjennomføringsloven.»

Vedrørende innsatte som utelukkes etter eget ønske i medhold av straffegjennomføringslovens §37, 9.ledd har dette vært gjenstand for diskusjon i etterkant av Sivilombudsmannens besøk i Bergen fengsel i 2018. Det er i perioden lagt til grunn en ulik tolkning av regelverket for når det treffes vedtak om utelukkelse for innsatte som ikke ønsker å delta i fellesskapet uten å uttrykkelig erklære seg utelukket. Det vises igjen til skriv av 03.04.2019 med presisering av KDI sin vurdering av når vedtak er påkrevd i slike tilfeller:

«Hvor beslutningen om utelukkelse følger av innsattes eget ønske, skal beslutningen basere seg på et uttrykkelig erklært ønske om å ikke delta i fellesskapet. KDI anser at et slikt

uttrykkelig ønske innebærer at innsattes ønske er konsekvent og ikke varierer fra dag til dag. Dersom innsattes ønske om å være utelukket fra fellesskapet ikke er konsekvent, må kriminalomsorgen vurdere i hvilket omfang et slikt ønske kan respekteres av praktiske årsaker. Det må være klart at det ikke er i overensstemmelse med lovens formål at den innsatte kan gå «av og på» utelukkelse, beroende på hvilke aktiviteter vedkommende ønsker å delta på.

Følgene av et slikt uttrykkelig ønske er at innsatte utelukkes fra fellesskapet helt eller delvis. KDI anser at et slikt uttrykkelig og erklært ønske innebærer at innsatte ikke kan velge fellesskap fra dag til dag.

[...]

Som nevnt over, forekommer det at innsatte ikke tar like stor del i fellesskapet, uten at dette betyr at innsatte ønsker å være formelt utelukket fra fellesskapet. Kriminalomsorgen må også respektere at innsatte i større eller mindre grad velger å trekke seg tilbake fra fellesskapet, uten at dette innebærer at innsatte er å anse som formelt utelukket etter straffegjennomføringslovens bestemmelser, jf. punkt 2.2.2 ovenfor.

Kriminalomsorgen må i en slik situasjon forsøke å motivere innsatte til å ta del i fellesskapet.

KDI har merket seg at enkelte enheter på bakgrunn av observasjoner av innsatte og vedkommendes varierende deltakelse i fellesskapet, forelegger vedkommende innsatt en erklæring for signering og beslutter innsatte utelukket etter eget ønske. Dette er ikke riktig, da kriminalomsorgen ikke skal tilrettelegge for en utelukkelsessituasjon. Kriminalomsorgen skal tvert om forsøke å stimulere til deltakelse i fellesskapet, så langt dette er forsvarlig. Kriminalomsorgen skal følgelig ikke ta initiativ til en utelukkelse etter eget ønske, som en konsekvens av at innsatte i varierende grad tar del i det fellesskapstilbud som foreligger.»

Rapporten til Sivilombudsmannen knytter også flere merknader til menneskerettslige standarder vedrørende bruk av isolasjon i Bergen fengsel og kriminalomsorgen for øvrig.

I forbindelse med at Sivilombudsmannens besøksrapport ble offentliggjort i januar 2019 henvendte Kriminalomsorgen region vest seg i skriv av 31.01.2019 til

Kriminalomsorgsdirektoratet. I henvendelsen ble det anmodet om en avklaring fra KDI på flere spørsmål, herunder forholdet mellom bestemmelsene i straffegjennomføringsloven og Mandelareglene. I skriv av 04.03.2019 besvarte KDI henvendelsen. Skrivet vedlegges vårt tilsvarende svar. Fra skrivet hitsettes vedrørende våre internasjonale forpliktelser:

«Direktoratet vil innledningsvis få understreke at utgangspunktet er at kriminalomsorgen forholder seg til norsk lovgivning. Videre forholder kriminalomsorgen seg til at norsk lovgivning må antas å være i overensstemmelse med internasjonale rekommandasjoner og at det ved fortolkning av norsk formell lov må ses hen til de regelsett Norge har sluttet seg til.

[...]

Avslutningsvis bemerker KDI at Sivilombudsmannen i sin rapport fra Bergen fengsel har henvendt seg særskilt til KDI og Justis- og beredskapsdepartementet hva gjelder utforming av regelverk som sikrer innsatte fellesskap i henhold til våre internasjonale forpliktelser. Det vises til punkt 6.5, hvor følgende hitsettes:

«Sivilombudsmannen er enig i komitéens bekymringer, og har erfart at det er flere fengsler der situasjonen er tilnærmet lik den ved avdeling A-øst. Funnene viser at det haster med å få på plass tydelige retningslinjer fra sentrale myndigheter som sikrer innsatte fellesskap i

henhold til våre internasjonale forpliktelser i alle situasjoner der det ikke er hjemmelsgrunnlag for utelukkelse. Sivilombudsmannen viser i den forbindelse til at Mandelaregel 37 slår fast at bruk av isolasjon alltid skal skje i henhold til lov eller forskrift. Sivilombudsmannen vil følge dette opp i samtaler med Kriminalomsorgsdirektoratet og Justis- og beredskapsdepartementet.»

Det kan følgelig ikke forventes at Bergen fengsel i sitt tilsvarende svar skal kunne gi forebyggingsenheten et svar på dette. KDI ber derfor om at fengselet, hva gjelder regelverk, henviser til direktoratet og Justis- og beredskapsdepartementet i sitt svarbrev til Sivilombudsmannen.»

Bergen fengsel knytter på denne bakgrunn ikke ytterligere bemerkninger til de forhold i rapporten som omhandler motstrid mellom Kriminalomsorgens regelverk og praksis, og internasjonale forpliktelser eller menneskerettslige standarder, men henviser til direktoratet og Justis- og beredskapsdepartementet.

- *Fengselet bør sikre at alle innsatte ved avdeling A-vest og A-øst har tilgang til forsvarlige og meningsfulle isolasjonskompenserende tiltak.*

Bergen fengsel har den senere tid iverksatt flere tiltak for å gi et bedre fellesskapstilbud til de innsatte ved avdelingene A-vest og A-øst. Siden september 2018 har det vært ansatt en aktivitør i 30% stilling som særskilt arbeider opp mot de innsatte som av ulike årsaker ikke ønsker å delta i fellesskap, eller som av andre grunner har et begrenset tilbud. Aktivitøren har blant annet arbeidet med å få de innsatte med ut fra cellen, hjelpe dem til å bli mer komfortabel rundt andre innsatte, og å skape et trygt fellesskap med andre.

Bergen fengsel har også opprettet et midlertidig prosjekt for isolerte innsatte. Den 01.03.2019 etablerte Bergen fengsel «Team A». Teamet består av 6 fengselsbetjenter som har som oppgave å redusere isolasjon, bidra med tiltak som kan bedre hverdagen for de isolerte innsatte, samt følge opp innsatte med ulike psykiske problemer som ikke deltar i ordinært fellesskap. Teamet følger opp innsatte både individuelt og i grupper. Målet er å få innsatte ut av isolasjon uavhengig av årsak. Teamet jobber turnus og har et tilbud alle dager i uken.

Prosjektet har foreløpig en varighet på 3 måneder. Det vil etter dette tidspunktet bli foretatt en evaluering hvor det må vurderes om det er økonomiske muligheter for å fortsette prosjektet. Bergen fengsel har så langt ikke tilstrekkelig økonomi til å forlenge prosjektet.

- *Fengselet bør sørge for å registrere antallet innsatte som soner under isolasjonslignende forhold for å sikre at omfanget synliggjøres overfor sentrale myndigheter.*

Fengselet finner innledningsvis behov for å bemerke at det er noe uklart hva som regnes som isolasjonslignende forhold, da dette er en lite definert standard. Basert på Mandelareglene som uttrykker at innlåsing mer enn 22 timer i døgnet tilsvarer isolasjon, samt CPTs anbefalinger om minimum 8 timer ute av cellen hver dag, legges det til grunn at Sivilombudsmannen mener at isolasjonsproblematikken starter ved all innlåsing ut over 16 timer i døgnet.

Bergen fengsel følger de registreringsrutiner og rapporteringskrav som foreligger til enhver tid. Hvor innsatte gjennom vedtak er utelukket fra fellesskapet helt eller delvis foreligger det rutiner som registrerer denne gruppen og melder videre til regionalt nivå og direktoratet. Det gjennomføres også dagsmålinger på aktivitet generelt i fengselet, og fengselet har den siste tiden styrket bruken av journalføring særlig ved avdeling A. Utover dette foreligger det ikke rutiner for synliggjøring av de innsatte som har et begrenset tilbud om fellesskap, og vi er av den oppfatning at videre oppfølging av anbefalingen må gjøres av overordnet nivå.

Fengselet har fokus på denne gruppen, og forsøker å fange opp de som har lite tilbud eller som ikke benytter seg av tilbud om fellesskap. Denne gruppen er prioritert, og fengselet arbeider kontinuerlig med å aktivisere denne gruppen, samt motivere de innsatte til å delta i fellesskap med andre.

- *Fengselet bør styrke tiltak som kan motvirke skadevirkninger som følge av isolasjon. Det bør også etableres tiltak som sikrer at isolerte innsatte snarest mulig kommer ut av isolasjon.*

Arbeidet som det nyetablerte teamet på avdeling A og aktiviteten nå gjør anses viktig i denne forbindelse, og vi håper prosjektet vil gi en positiv effekt. Teamet vil drive med motivasjonsarbeid for å få de mest isolerte raskest mulig ut av isolasjon. Dette vil igjen bidra til å motvirke skadevirkninger. Videre avholdes det ukentlige helsemøter med fokus på de isolerte hvor psykiater, psykolog, sykepleier og avdelingsledelse deltar. Fengselet fremstiller også innsatte for vurdering av innleggelse i psykiatrien ved behov. Alle isolerte har tilgang til bibliotek, samt TV og DVD-spiller på cellene.

Et annet tiltak fengselet forsøker å anvende for de langtidsisolerte er å tilby dem å flytte til et annet fengsel. Et miljøskifte kan bidra til at innsatte kommer seg ut av isolasjon.

Trygghet og utlåsingsrutiner i avdelingene B og C

Fengselet ønsker i det følgende å knytte noen korte kommentarer til punkt 7 i Sivilombudsmannens rapport – «trygghet og utlåsingsrutiner i avdelingene B og C»

Tilstedeværelse i boenheter

Bergen fengsel utarbeidet i etterkant av Sivilombudsmannens besøk i 2014 en rutinebeskrivelse for ansattes tilstedeværelse i boenhet/fellesskapet. Med bakgrunn i vår egen risiko og sårbarhetsanalyse har fengselet også endret tidspunkt innsatte blir låst inn på cellene. Innsatte blir låst inn på cellene på tidspunkter der tjenestemenn ikke har mulighet for tilstrekkelig tilsyn i fellesskapet, for eksempel i pausene til ansatte.

Opplevelse av trygghet/ivaretagelse av innsattes sikkerhet

I tiden etter tilsynet i mai 2018 er det montert hybellås til cellene på avdeling B, slik at innsatte selv kan velge å låse celledøren. Det er videre montert kamera alle i boenhetene på avdeling B og C og i korridorer hvor innsatte har opphold. Innlåsningsrutinene blir fortløpende vurdert opp mot erfaringene vi nå gjør med disse risikoreducerende tiltakene. Vi vil vurdere om innlåsing på celle kan reduseres som følge av tiltakene.

Utsyn/innsyn vaktrom

Som det fremkommer av Sivilombudsmannens rapport tillater ikke ressursituasjonen i fengselet at avdelingene er bemannet med én betjent per boenhet. Fengselet har imidlertid fjernet blendingen fra vaktrommene på avdeling B og C nord, og disse er nå tilrettelagt for at innsatte kan ta opphold der sammen med betjent. For å skjerme sensitive opplysninger er det fortsatt noe skjermet innsyn i primærvaktene.

Kvinnelige innsattes trygghet

Det er montert kamera i boenhetene og i korridor hvor innsatte har opphold i ved fellesskap.

Helsetjenester

- *Ansatte i helsetjenesten bør gjøre seg kjent med Istanbulprotokollen, og opparbeide seg kompetanse i å avdekke eventuelle overgrep i henhold til denne.*
- *Helsetjenesten bør ha et kamera tilgjengelig slik at eventuelle skader på innsatte kan dokumenteres av helsepersonell i pasientjournalen.*
- *Helsetjenesten bør sikre at selvmordsrisiko alltid vurderes ved første innkomstsamtale.*
- *Det bør legges til rette for at kvinnelige innsatte som av ulike grunner har et ønske om en kvinnelig fastlege, får tilgang til dette.*

Helsetjenestene i Bergen fengsel hører under Bergen kommune. Leder av helseavdelingen i Bergen fengsel har informert fengselet om at hun vil utarbeide en egen tilbakemelding til Sivilombudsmannen hva gjelder anbefalingene som omhandler helsetjenestene i fengselet. På disse punkt henvises det således til redegjørelse fra helseavdelingen i fengselet.

Medisiner

- *Fengselet bør sørge for at alle betjenter som deler ut medisiner har gjennomført medisinkurs.*

Bergen fengsel gjennomfører nå medisinkurs for alle ansatte som deler ut medisin. Medisinkurset gjennomføres i kompetansetiden som ligger i betjentenes turnus. Dette er allerede påbegynt, og vil være gjennomført for alle betjenter i løpet av april 2019.

- *Fengselet og helseavdelingen bør i samarbeid med tilsynsfarmasøyt sikre at helseopplysninger ikke deles på en måte som bryter med helsepersonalets taushetsplikt i forbindelse med medisinutdeling.*

Dette spørsmålet er tatt opp i dialog med helseavdelingen, som også har diskutert problemstillingen med sine overordnede. Helsetjenesten vurderer at taushetsplikten vil bli tilstrekkelig ivaretatt gjennom informert samtykke fra de innsatte. For øvrig vises det til den redegjørelse som vil fremkomme av Bergen kommunes tilsvarende til Sivilombudsmannen. Bergen fengsel støtter seg til Bergen kommunes vurderinger rundt dette spørsmålet. Såfremt helsetjenesten anser at deres taushetsplikt blir ivaretatt på en tilfredsstillende måte legger også fengselet denne vurderingen til grunn.

Helsetjenestens rolle i forbindelse med utelukkelse fra fellesskapet (isolasjon)

- *Helsetjenesten og fengselet bør utvikle prosedyrer som gjør at lege kontaktes uten ugrunnet opphold ved vedtak om utelukkelse fra fellesskapet.*

Det vises her til tidligere redegjørelse i vårt tilsvarende vedrørende varsling og tilsyn av helsepersonell. Fengselet og helseavdelingen i fengselet har som nevnt avholdt et møte hvor det er besluttet at fengselet vil varsle helseavdelingen om innsettelse på sikkerhetscelle, samt ved vedtak om utelukkelse fra fellesskap. Helseavdelingen vil sørge for at lege varsles uten ugrunnet opphold. Som nevnt vil det også i løpet av april avholdes møte med Bergen legevakt vedrørende praksis på dette utenfor helseavdelingens åpningstid.

- *Fengselet bør sørge for at alle henvendelser til helseavdelingen, herunder til tannlege, fysioterapeut, psykolog og psykiater, behandles fortrolig. Fengselet bør sørge for at samtalelapper til helsetjenesten alltid legges i lukket konvolutt.*

Konvolutter er tilgjengelig for alle innsatte, og har også vært det over tid. Vår erfaring er imidlertid at mange innsatte likevel ikke benytter seg av dette. Mange innsatte utleverer helseopplysninger om seg selv uten å bli spurt, og er mindre opptatt av å holde dette taushetsbelagt. Fengselet vil likevel tilstrebe at konvoluttene alltid blir brukt ved samtalelapper om helsetjenester, og arbeider med en rutine for å ivareta at disse alltid blir brukt. Det understrekes at fengselet i likhet med Sivilombudsmannen er opptatt av at taushetsplikten om helseforhold skal overholdes, og er opptatt av å ha gode rutiner som ivaretar de innsattes rettigheter på dette området.

Avslutning

Hovedformålet med Sivilombudsmannens forebyggingsenhets besøk i Bergen fengsel i 2018 var å undersøke fengselets praksis i forbindelse med utelukkelse fra fellesskap og utetid fra celle. Dette er tema som har vært sentrale i Bergen fengsel og Kriminalomsorgen for øvrig. Kriminalomsorgen og Bergen fengsel arbeider stadig med å gjøre forholdene bedre for de innsatte, forebygge og redusere bruken av isolasjon, og tilby meningsfull aktivitet.

Som følge av en omstillingsprosess har vi for en kortere periode noe økt bemanning i Bergen fengsel. Denne bemanningen benyttes til etableringen av det nevnte prosjektet, Team A, som arbeider med isolerte innsatte.

Kriminalomsorgsdirektoratet har også nedsatt en arbeidsgruppe som har fått i oppdrag å utarbeide en tiltaksplan for forebygging av isolasjon og skadevirkningene av isolasjon i norske fengsler. Endelig rapport skal leveres medio mai 2019. Fengselsleder i Bergen fengsel er del av denne arbeidsgruppen, og arbeidet vil være viktig for den videre oppfølgingen av isolasjonsproblematikken også i Bergen fengsel.

Med dagens ressursituasjon er det imidlertid ikke realistisk å komme opp til en standard i tråd med det Sivilombudsmannen ønsker. Budsjettreduksjonene som startet i 2015 er varslet å fortsette også i årene som kommer. Det anses av denne grunn positivt at Sivilombudsmannen synliggjør problematikken og sammenhengen mellom ressursituasjonen og det tilbudet vi kan gi innsatte.

Sivilombudsmannen er i en særlig posisjon gjennom sine besøk til steder der mennesker er fratatt friheten, til å kunne se og sammenligne forhold, praksis og rutiner i de enkelte enheter i hele Norge, og besitter en kompetanse og erfaringsgrunnlag som få andre har. Dette er en verdifull informasjonskilde for Kriminalomsorgen. Bergen fengsel forsøker derfor etter beste evne å nyttiggjøre seg av den innsikten Sivilombudsmannen bidrar med.

Med hilsen

Harald Åsaune
fengselsleder

Lene Paulsen
rådgiver

Vedlegg:

1. Rutine for bruk av sikkerhetscelle
2. Rutine for bruk av sikkerhetsseng
3. Kriminalomsorgsdirektoratets skriv av 04.03.2019
4. Kriminalomsorgsdirektoratets skriv av 03.04.2019

Kopi: Kriminalomsorgsdirektoratet
Kriminalomsorgen region vest